

Марина Серна
м. Чернівці

Науковий керівник: к.п.н., доц. Шиба А.В.

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГОВОРІННІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню факторів, що впливають на формування компетентності в говорінні англійською мовою учнів початкової школи. Оскільки, на сучасних уроках англійської мови акцентується значна увага на формуванні та розвитку говоріння іноземною мовою, в статті розглядаються психологічні особливості молодшого школяра, а також основні підходи та методи навчання говоріння іноземною мовою.*

***Ключові слова:** компетентність в говорінні, англійська мова, початкова школа, психологічний аспект, сучасні методи та підходи.*

***Summary.** The article is devoted to the studying of factors affecting the formation of English speaking competence of primary school students. Since, in modern English lessons, considerable attention is focused on the formation and development of speech, the article examines the psychological features of a primary school student, as well as the main approaches and methods of teaching speaking. The article examines external and internal aspects of speech.*

Since teaching has been modernized, the teacher has many opportunities to engage the student and teach the process of speaking in an easier way than it was before. If even 20 years ago, the teacher was limited to a textbook and a dictionary and the grammar-translated method during the lessons. Now, the range of resources and methods has expanded significantly. Therefore, we believe that it is relevant to investigate modern and relevant methods for teaching speaking. In order to understand that the method will work specifically on younger schoolchildren, the psychological characteristics of children should also be studied.

The article examines the audio-lingual method, the communicative

method, the dramatic-pedagogical method, and the method of total physical response. In addition, 2 main approaches to teaching monologic and dialogic speech are defined - «top-down» and «bottom-up». The following psychological influencing factors are studied: age, cognition, personal qualities, attention, interest, self-confidence and motivation. It is very important to be able to minimize negative factors, and pay attention to improvumn positive factors that will help improve the process of learning a foreign language.

Key words: *English speaking competence, English language, elementary school, psychological aspect, modern methods and approaches*

Навчання іншомовної компетентності в говорінні в початковій школі є складним процесом, тому метою нашого дослідження є ІК говоріння, її особливості та психологічний аспект при опануванні. Дане питання досліджували такі науковці: А. Л. Андрєєва, І.О. Зимня, Є. І. Пасів, Л. С. Виготський, А. Басіна та інші.

Д. Хаймс визначає компетентність в говорінні як «внутрішнє знання ситуаційної доречності мови; як здатності, що дозволяє бути учасником мовної діяльності» [13].

Психологи вбачають у мовленні особливий вид діяльності, спрямований на задоволення комунікативної потреби. Мовлення, як і будь-яка інша діяльність, характеризує дві протилежні сторони: зовнішню і внутрішню. Внутрішня сторона (що в мовленні є мислення, упорядкування думок, пошук необхідних, «влучних» слів або словосполучень) регулює зовнішню. У мовленні такою внутрішньою стороною є вираження змісту або мовленнєве оформлення [7, с. 65].

Зовнішню сторону науковці називають ще моторною або виконавчою, вона виражена артикуляцією. При цьому варто зауважити, що зовнішній процес мовлення являє собою не просто вокалізацію внутрішнього мовлення, а насамперед його реконструкцію і вдосконалення. Отже, мовлення як діяльність характеризує єдність вищевказаних двох сторін. Воно починається з мотиву і плану та завершується результатом, досягненням наміченої на початку цілі; в середині ж лежить динамічна система конкретних дій і операцій, спрямованих на це досягнення [7, с.67].

Зовнішня сторона мовленнєвої діяльності (моторна, виконавча)	Внутрішня сторона мовленнєвої діяльності
Вокалізація, реконструкція та вдосконалення внутрішнього мовлення.	Упорядкування думок, пошук необхідних конструкцій, слів. Регулює зовнішню.

Рис. 1. Зовнішня та внутрішня сторона мовленнєвої діяльності

На рис. можна ознайомитись з процесом мовлення в повному обсязі: (за І. О. Зимня)

Потреба —> мотив —> мета —> мислення —> думки —> внутрішнє мовлення —> індивідуальний зміст —> зовнішнє мовлення —> соціальне значення.

Рис.2. Процес мовлення (за І. О. Зимня)

І. О. Зимня пропонує розподіл процесу мовлення на три рівні: спонукальний (потреба, мотив, мета); формуючий (мислення, думки, їх оформлення у внутрішньому мовленні та певний індивідуальний зміст як результат); реалізуючий (оформлення індивідуального змісту в зовнішньому мовленні і, як результат, певне соціальне значення) [7, с. 60—65].

Володіння мовою завжди характеризується вмінням думати на іноземній мові. Положення про те, що лише рідна мова може бути безпосередньо пов'язана з мисленням людини не відповідає даним фізіології вищої нервової діяльності. Слова є другорядними подразниками тоді і лише тоді, коли вони безпосередньо асоціюються з поняттями [2, с. 31].

Проте, є підстави вважати, що спілкування рідною мовою відбувається автоматично: мовець думає тільки про те що саме сказати та черговість. В той час, під час говоріння іноземної мови людина (яка не володіє мовою на високому рівні) думає не тільки про те в якій послідовності виразити комунікативне повідомлення, мовець намагається підібрати мовні засоби, щоб вони співвідносились з його мовним задумом.

Іншими словами, умовою здійснення діяльності говоріння є наявність мовленнєвих навичок: граматичних, лексичних, артикуляційних та інтонаційних. Вказані навички в сукупності складають операційний рівень говоріння як уміння. Проте ця сукупність ще не є власне умінням, бо останнє не можна звести до суми елементів, що його складають. Уміння має свої власні якості: цілеспрямованість, продуктивність, самостійність, динамічність, інтегрованість. [10, с. 143]

Навчання іноземної мови, а особливо іноземного говоріння – нелегкий процес. Проте вчитель англійської мови може зустрітись з багатьма труднощами та невдачами. Зазвичай, основною причиною невдач в процесі навчання говоріння є ігнорування психофізіологічних механізмів говоріння.

До прикладу, коли учні намагаються висловити свою думку іноземною мовою, вони перекладають речення та фрази з рідної мови на іноземну, при цьому намагаючись не забути використати граматичні правила. Проте, як вважають психолінгвісти, природне мовлення відбувається автоматично та підсвідомо, відповідно часу на граматичний аналіз не має. Виникає питання, чому процес III компетентності в говорінні навчають по іншому?

Сучасні психолінгвісти доводять, що механізми набуття навичок мовлення рідною та іноземною мовами багато в чому схожі. Пам'ять зберігає образи і почуття як первинні джерела інформації, тоді як слова завжди похідні. Отже, ми мислимо не словами, а образами. Слово - це звуковий образ. Механізм утворення звукових образів і асоціацій іноземною мовою такий самий, як і рідною, тобто через відчуття, які забезпечують сприйняття. У ході життєвого досвіду відбувається накладання звукових образів на мисленнєві. Багаторазова повторюваність такого накладання дає змогу формувати стійкі звукові образи і асоціації. Так формуються автоматичні навички володіння будь-якою мовою. [9].

Окрім того, останні дослідження нейрологів та психолінгвістів дають відповідь на наші запитання:

1. Кожна людина мислить не рідною мовою, а кодовою мовою уявлень і асоціацій, яка безпосередньо пов'язана з рідною. Це створює ілюзію того, що ми мислимо рідною мовою.

2. Слово - це звуковий образ, що використовується для вираження того, що ми бачимо, думаємо або відчуваємо.

3. Для вироблення необхідних навичок автоматизму у говорінні іноземною мовою слід забезпечити багаторазове повторення і «програвання» («проживання») мовленнєвих зразків через різноманітні ситуації, що стають досвідом учня, в ході якого устанавлюються необхідні для користування мовою асоціативні зв'язки

4. У людини в корі головного мозку для кожної мови формується незалежний центр управління мовленням.

5. Під час навчання іноземної мови головною перешкодою на шляху набуття автоматичних навичок говоріння є використання рідної мови [3, с. 46-59].

Як зазначалось раніше, процес мовлення не можливо реалізувати без психофізіологічних механізмів говоріння.

Механізми мовлення – це складні конструкції, які є основою навчально-мовленнєвої діяльності, адже мовлення відбувається, якщо „запускається” його механізм [6, с. 38].

Є.І. Пасів описує наступні механізми, що забезпечують мовну поведінку [11]:

1. Механізм репродукції, тобто дослівне або трансформоване відтворення тексту або його фрагмента.

2. Механізм вибору - забезпечує підбір слова, моделі, структури, фрагмента тексту, теми для висловлювання і т.п. Очевидно, що при розвинених синонімічних засобах мови, що передають найтонші відтінки значення, без цього механізму підготовка промови була б неможлива.

3. Механізм комбінування - з'єднує знайомі компоненти в нових поєднаннях. Тільки використовуючи цей механізм, ми можемо описувати нові, раніше не зустрічалися явища або по-новому оцінювати вже знайомі факти. Він же відповідає за утворення нових слів шляхом комбінування афіксів (тобто приставок, суфіксів).

4. Механізм конструювання (трансформації) - включається, коли відповідно до цілей спілкування необхідно перебудувати структуру, отриману в результаті роботи вже названих механізмів.

5. Механізм попередження Механізм попередження відповідає за те, щоб говоріння здійснювалося плавно, без тривалих пауз і слів-паразитів, самовиправлень. Добре розвинений механізм попередження забезпечує структурне і смислове прогнозування при говорінні.

6. Механізм дискурсивної. Якщо попередній механізм забезпечує підготовку усного висловлювання, то механізм дискурсивної здійснює зв'язок з актуальною ситуацією говоріння [8].

Відповідно до вікової періодизації державного стандарту учні починають початкову школу в 6-7 років та закінчують в 9-10 років. За психологічними нормами даний період називають періодом молодшого шкільного віку. В даний період відбувається зміна провідної діяльності у дітей: ігрову діяльність поступово замінює навчальна діяльність. Такі зміни діти можуть переживати по-різному, тому, для легкої адаптації в новому середовищі дітям необхідна підтримка вчителів та батьків.

А. Басіна пропонує таку класифікацію молодшого школяра:

- Природна цікавість, готовність навчатись та пізнавати світ, яка за умови правильної організації процесу сприяє опануванню іншомовним спілкуванням учнів.

- Висока потреба у спілкуванні, спільних діях з іншими дітьми, відкритість та відсутність бар'єрів.

- Потреба індивідуальної уваги та заохочення. Відповідно до природного егоцентризму, дітям подобається говорити про себе та перебувати «у центрі подій».

- Високий відсоток «інструментального навчання» на шляху отримання знань. Малювання, розфарбовування, вирізання, що супроводжуються коментарями іноземною мовою сприяють ефективності сприймання іноземної мови.

- Мимовільність уваги, невисока тривалість процесу отримання знань. Молодшому школяреві важко зосередитися на певному виді діяльності більше ніж на 5-7 хв, що передбачає її часту зміну з метою збереження інтересу до навчання та відновлення рівня дитячої уваги.

- Висока фотографічність дитячої пам'яті до зовнішньопривабливих предметів.

- Образність мислення та фотографічна пам'ять. Доцільно дібрана та яскрава наочність забезпечує краще засвоєння іншомовного матеріалу [1].

Методи навчання (в школі) – упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань. Правильний добір методів відповідно до цілей

і змісту навчання й вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати набуті знання на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд.[5, с. 206]

Основними методами навчання говоріння прийнято вважати:

1. *Аудіо-лінгвальний метод*, створений Чарльзом Фрізом (1887-1967) та Робертом Ладо (1915) в США в 40-50-і роки XX ст. Суть запропонованого Фрізом і Ладо методу, який пізніше був названий американським методистом Нельсоном Бруксом «аудіо-лінгвальним», полягає в роботі зі структурами, оскільки, на їх думку, знати мову — це уміти користуватися структурами, наповнюючи їх відповідним мовним матеріалом та вимовляючи їх у нормальному темпі спілкування.

У процесі оволодіння структурами мають місце такі послідовні етапи:

- заучування моделей шляхом імітації;
- свідомий вибір нової моделі у її протиставленні вже відомим;
- інтенсивне тренування з моделями і вільне вживання моделі.

На практиці аудіо-лінгвальний метод виглядає так: за аудіо-лінгвальним методом розпочинається робота з коротким (4-6 реплік) діалогом, який містить необхідні для засвоєння граматичні структури. Заключним етапом є вивчення діалогу напам'ять. Усі вправи виконуються усно без будь-якої опори на друкований текст. Темп виконання вправ дуже високий — 20-25 речень за хвилину, а протягом 50-хвилинного уроку — 1000-1500 речень [8,с.95-98].

2. *Комунікативний метод* — це направленість на співрозмовника, оптимальність навчання з точки зору ефективності впливу на іншого. Цей метод, безпосередньо спрямований на побудову діалогу і його реалізацію, також в сучасній методиці називають «комунікативно-діяльнісним» [12,с.115].

Представник комунікативного методу навчання Є.І.Пасів вважав, що комунікативність полягає в тому, що наше навчання має бути організовано так, щоб за основними своїми якостями, рисами воно було подібним до процесу спілкування. Практична мовна спрямованість є не тільки метою, але і засобом, де і те, і інше діалектично взаємообумовлено [11, с. 36].

Виділяємо наступні принципи комунікативного методу навчання іноземних мов:

- діяльнісний характер комунікативного навчання, оскільки мовленнєве спілкування відбувається через мовленнєву діяльність. Оволодіння мовою повинно проходити в ході творчої діяльності, яка стимулює пізнавальну активність учнів;
- спрямованість навчання студента не на здобуття мовних знань, а на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих умінь), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в актах комунікації;
- гуманістичний підхід до навчання: студенти отримують можливість вільного вираження власних думок і почуттів, самовираження особистості стає важливішим за демонстрацію мовних знань, учасники спілкування почувають себе у безпеці від критики та покарання за помилки, навчальною нормою вважаються окремі порушення мовних правил і випадкові помилки. В центрі уваги – особистість учня (“learner-centred approach”);
- зацікавлення студентів процесом навчання відповідно до їхніх інтересів, здібностей і потреб (“the whole person approach”). Курс навчання мові повинен бути зорієнтований на задоволення мовленнєвих потреб певної категорії тих, що навчаються [4].

3. *Драматико-педагогічний метод*. Значний інтерес викликає також і драматико-педагогічна організація навчання іноземних мов, яка цілком зорієнтована на дію. Основним девізом цього методу є: ми вчимо і вчимося мови головою, серцем, ногами і руками. Провідна ідея методу – вчителі іноземних мов можуть багато чого запозичити для своєї діяльності у професійних мистецтвознавців та акторів: зробити банальний діалог підручника напруженим і цікавим. Стрижнем драматико-педагогічної організації навчання є сценічна імпровізація [8, с.108-109].

З точки зору психологічних особливостей дітей, успішному впровадженню драматико-педагогічної технології сприяє надання дітям можливості багато рухатись, адже це не тільки співпадає з потребою віку, але й суттєво прискорює процес засвоєння іноземної мови. Адже фізична активність, за дослідженнями фізіологів, тісно

пов'язана з мовленнєвою. Водночас це дозволяє дітям “скинути” зайву енергію, накопичення якої під час традиційного ведення уроку дається взнаки як порушенням дисципліни, так і вадами фізичного розвитку учнів молодшого шкільного віку [7, с.127].

Не всі учні можуть показати та передати не те, що придумані емоції, а навіть і свої власні. Тому вводити драматичну технологію в навчальний процес потрібно маленькими кроками. Розпочати можна з легкого: продемонструвати монстра, песика, кішку тощо. Наступний крок – це залучення менш керованої діяльності, як наприклад гри, оскільки діти вже мають певну впевненість у своїх здібностях. Поступово включається все тіло дитини, залучаються всі емоції, жести, почуття. Повна діяльність дитини – це чудовий шлях до драматизації: діти вчаться розмовляти мовою тіла. Учні часто не усвідомлюють, що вони можуть говорити і по іншому. Але оскільки найголовніше у вивченні іноземної мови – це створення мовного середовища, головна увага надається мові, створенні умов спілкування. Дітям потрібно навчитися висловлюватися по різному: тихо, голосно, впевнено, сердито, емоційно тощо [14, с.13].

4. *Метод повної фізичної реакції.* У практиці навчання іноземних мов за кордоном широке застосування знайшов також метод Джеймса Ашера (James Asher) повної фізичної реакції (Total Physical Response - TPR). Як правило, цей метод використовується на початковому ступені навчання і базується на твердженні, що відсутність стресових ситуацій значно підвищує мотивацію навчання.

Основними принципами цього методу є:

- розуміння іноземної мови повинно передувати говорінню;
- розуміння слід розвивати шляхом виконання наказів;
- не потрібно примушувати говорити, завдяки наказам та фізичним діям при їх виконанні спонтанно розвивається готовність до говоріння.

Серед вчених-методистів немає єдності щодо доцільності застосування TPR як методу навчання іноземних мов. Так, деякі з них стверджують, що TPR може інтегруватися як складова частина в натуральний метод, але ні в якому разі не виступати як самостійний метод. Заперечується й виділення наказів як базових структур

для тривалого засвоєння мови, оскільки це штучна, з точки зору комунікативної моделі, методично недоцільна форма роботи [8, с.106].

Окрім того, в даній роботі ми розглянули підходи до навчання говоріння іноземної мови. Як вважає Холод В. І. «Підхід до навчання іноземної мови - базова категорія навчання ІМ, яка визначає стратегію навчання і вибір методу навчання, за допомогою якого реалізується ця стратегія. »

Як зазначалось раніше, «говоріння репрезентують 2 типи мовленнєвої діяльності – діалогічна и монологічна.»

Існують два основних підходи до навчання другої іноземної мови.

1. Перший підхід передбачає навчання „зверху вниз” (*top down*) включає такі етапи:

- Слухання діалогу-зразка спочатку без графічної опори, а потім з графічною опорою.
- Аналітичний етап (аналіз структурних компонентів діалогу; відповіді на запитання).
- Повторення діалогу за диктором (кожна фраза; по ролях (фраза мовці А – учень 1; фраза мовця В – учень 2)
- Драматизація діалогу по ролях.
- Створення власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування.

2. Другий підхід передбачає навчання „знизу – вверх” (*bottom up*), який передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу до самостійної побудови діалогу, що не виключає прослуховування діалогів-зразків [10].

Монологічне мовлення, якого повинні навчати в школі, є елементом діалогу чи групової бесіди з певними лінгво-психологічними особливостями і особливостями діалогічного мовлення. Монологічні висловлювання як і репліки діалогу, мають бути логічно пов'язаними із загальним контекстом розмови за допомогою спеціальних лінгвістичних засобів (мовленнєвих кліше, які вживаються для вступу в розмову, вираження згоди/ незгоди, заперечення тощо). На відміну від монологу, який майже не залежить від ситуації, монологічне мовлення є контекстно-ситуативним. Для монологічного мовлення характерні тема та ідея, які визначають його композицію, послідовність і логічність

вираження думок. Кожна фраза в монологі залежить від мовленнєвого завдання того, хто говорить [10].

Які принакчанні діалогічного мовлення, навчання монологічного мовлення здійснюється двома шляхами (способами):

1. «шлях згори» (дедуктивний, аналітичний), при якому вихідною одиницею навчання є текст, на основі якого відбувається навчання монологічного мовлення;

2. «шлях знизу» (індуктивний, синтетичний), при якому вихідною одиницею навчання є пропозиція (мовної зразок). Даний шлях передбачає розвиток умінь монологічного мовлення з опорою на тематику і проблематику обговорюваних питань, вивчений лексико-граматичний матеріал, а також мовні зразки.

Розглянемо кожен з них більш детально.

Шлях «зверху вниз» (дедуктивний метод). В рамках даного способу одиницею навчання є текст-зразок, на основі якого (з використанням мовного матеріалу, змісту і композиції) створюється монологічне висловлювання. Навчання монологічного мовлення на основі даного шляху вимагає послідовного розвитку таких умінь: визначати тему і головну думку висловлювання, виділяти ключові слова, ділити текст на мікротеми, складати план, прогнозувати і складати композиційну схему висловлювання, опускати несуттєві для утримання деталі, з'єднувати вузлові пропозиції тексту з допомогою різних засобів зв'язку, здійснювати синонімічні заміни, спрощувати складні речення [10].

Отже, основними методами навчання навчання говоріння в початковій школі слід вважати: аудіо-лінгвальний метод, комунікативний метод, драматико-педагогічний метод та метод повної фізичної реакції. Проте, науковці, як І.О. Зимня, Є. І. Пассов, Л. С. Виготський, вважають, що покладатись тільки на один метод не варто. Чудовим рішенням для вчителя іноземної мови буде комбінування методів навчання відповідно до мети уроку, потреб учнів, та інших факторів.

Окрім того, визначено два основних підходи до навчання монологічного та діалогічного мовлення – індуктивний та дедуктивний.

Отже, навчання іншомовної компетентності в говорінні учнів початкової школи - багатоетапний та важкий процес, що потребує

багаторазових повторень. Для кращого результату вчитель англійської мови повинен володіти різними методами навчання, а також знаннями про психологічні особливості молодшого школяра.

Список літератури:

1. Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі: підручник. Київ: Шкільний світ, 2007. 212 с.
2. Бойко О.В. Особливості формування мовленнєвої активності у дітей на заняттях з іноземної (англійської) мови: наук. журнал. Ніжин, 2006. 48 с.
3. Вишневський О.І. Методика навчання іноземних мов: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 59.
4. Гальскова Н. Д. Сучасна методика навчання іноземних мов. Київ, 2006. 165 с.
5. Гончаренко. С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 366 с.
6. Гусак Л. Є. Застосування методу асоціативних символів у процесі вивчення англійського лексичного матеріалу: науковий вісник. Волинь, 2011. 19 с.
7. Зимня І. А. Психологічні аспекти навчання іноземного говоріння. Москва: Просвещение, 1985. 160 с.
8. Котенко О. Методика навчання іноземних мов: підручник. Київ, 2013. 98 с.
9. Крутецький В. А. Психологія: підручник. Москва: Просвещение, 1986. 336 с.
10. Ніколаєва С.Ю. методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. Київ: Ленвіт, 2002. 327 с.
11. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычной речи. Москва, 2004. 212 с.
12. Рогова Г.В. Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. Москва: Просвещение, 2012. 223 с.
13. Hymes, D. On Communicative Competence. New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. 293 p.]
14. Phillips S. Drama with Children . Oxford: University Press, 1999. 154 p.